

ANGLO-AMERIČANI IN SABOTAŽE SLOVENSКИH PARTIZANOV
NA JUŽNI ŽELEZNICI

Gorazd BAJC

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Razprava opisuje, kako so med drugo svetovno vojno Anglo-Američani ocenjevali boj slovenskih in jugoslovanskih partizanov proti nemškim komunikacijam na Južni železnici. Prikaže, kako so postale sabotaže najpomembnejše pomladi 1944, ko je za Anglo-Američane postalo najbolj aktualno, da se pozornost nemške vojske preusmeri drugam po Evropi. Avtor izpostavi najpomembnejši operaciji "Bearskin" (v Sloveniji junija 1944) in "Ratweek" (na celotnem območju Jugoslavije septembra 1944).

Ključne besede: sabotaže, Bearskin, Ratweek, SOE, OSS, NOVJ, Jugoslavija, Slovenija

GLI ANGLOAMERICANI E I SABOTAGGI ESEGUITI DAI PARTIGIANI
SLOVENI SULLA FERROVIA MERIDIONALE

SINTESI

La relazione presenta come gli angloamericani valutassero la lotta dei partigiani sloveni e jugoslavi contro le comunicazioni tedesche sulla Ferrovia meridionale nella seconda guerra mondiale. Spiega come i sabotaggi assumessero un peso particolare nella primavera del 1944, quando per gli angloamericani divenne topico spostare l'attenzione dell'esercito tedesco in qualche altra parte dell'Europa. L'autore evidenzia le due operazioni più importanti, "Bearskin" (che ebbe luogo in Slovenia a giugno 1944) e "Ratweek" (che si svolse in tutto il territorio della Jugoslavia a settembre 1944).

Parole chiave: sabotaggi, Bearskin, Ratweek, SOE, OSS, NOVJ (Esercito Popolare di Liberazione Jugoslavo), Jugoslavia, Slovenia

UVOD

Razprava ima namen sintetično opisati, kako so boj slovenskih partizanov proti nemškim komunikacijam na Južni železnici (in širše partizanov na območju Jugoslavije) med drugo svetovno vojno ocenjevali Anglo-Američani. Če vojaško stran partizanskega gibanja obravnava marsikatero delo, je pogled zahodnih zaveznikov na boj in učinek partizanskih akcij manj poznan. O naslovni tematiki imamo na razpolago zanimive podatke, in sicer iz virov, ki jih hrani Britanski državni arhiv v Londonu (The National Archives – TNA). Poleg gradiva o načrtovanju posameznih akcij/operacij in operativni ter sami izvedbi najpomembnejših sabotaž proti železnicam na Slovenskem, ki je raziskovalcem od začetka sedemdesetih let na razpolago (na primer TNA AIR, 1; TNA AIR, 2; TNA WO, 1; TNA WO, 2; TNA WO 3; TNA WO, 4; TNA WO, 5; TNA WO, 6), imamo sedaj možnost raziskovati novo gradivo, ki so ga britanske oblasti deklasificirale pred nekaj leti, in sicer delne ali zaključne rekonstrukcije, ki so jih sestavili zavezniški oficirji, hkrati pa tudi vojaške dnevnik misij.

SUBVERZIJE NA ZAČETKU VOJNE – PRVA FAZA

Čeprav so zdaleč najpomembnejše sabotaže partizani opravili junija in septembra 1944, in sicer v okviru dveh operacij, "Bearskin" in "Ratweek", je nujno, da najprej na kratko obnovimo predhodne faze napadov na železniške komunikacije sil osi na Slovenskem. Ne smemo namreč pozabiti, da so bile za Anglo-Američane (zlasti za Britance) subverzije proti železniškim komunikacijam sil osi na slovenskem območju in širše na mešanem slovensko-italijanskem ozemlju Primorske zanimive že na začetku druge svetovne vojne. V ta namen so Britanci preko svojih posebnih obveščevalnih služb (zlasti Special Operations Executive – SOE) slovenski ilegali (TIGR-u, pa tudi nekaterim skupinam v osrednji Sloveniji) skrivoma med drugim izročili eksplozive. Pripadniki primorske ilegale so dobili tudi drugi vojaški material (ter tudi protinacistično/protifašistično propagandno gradivo) in so spomladi 1940 uspešno izvedli nekaj pomembnih akcij proti nemškim progam v slovenskih krajih Koroške, in to še pred vstopom Jugoslavije v vojno. To so med vojno Britanci v različnih dokumentih večkrat posredno potrdili (Bajc, 2002, 54) in te akcije poznamo tudi iz literature, zlasti iz podrobne raziskave zgodovinarja Toneta Ferenca (Ferenc, 1977).

LETA 1940 – DRUGA FAZA

Britanska politika delovanja v Jugoslaviji in na Balkanu se je nato jeseni 1940 nekoliko spremenila. Prednost pred sabotažami (ki bi lahko celo škodovale britanskim interesom, saj je postajal pritisk Nemčije in Italije vedno močnejši in bi to onemogočilo delo britanskih diplomatov, obenem bi sile osi lahko dobile povod za inter-

vencijo v Jugoslaviji) so dobile priprave na vojno in eventualno okupacijo, in sicer v obliki organiziranja mreže po vsej Jugoslaviji, ki bi jo vodili domačini sami. Ti bi prevzeli mesto Britancev, saj bi se ti najverjetneje morali ob okupaciji sil osi umakniti. Druga naloga je bilo vzpostavljanje političnih stikov s skupinami, ki naj bi vodile odpor proti okupatorjem (Bajc, 2002, 49). Kljub temu in angažiranju nemške in italijanske ter deloma jugoslovanske policije (ki je morala na zahtevo Nemčije in Italije preganjati ilegalne skupine v Jugoslaviji), ni prišlo do popolnega zatrtja sabotaž. V Londonu so namreč prejeli med drugim sporočila o nekaterih subverzijah proti komunikacijam sil osi (Bajc, 2002, 59–61).

Z napadom in okupacijo Jugoslavije aprila 1941 je prišlo do skoraj popolnega razbitja organizacije SOE na Balkanu. Po zasedbi Jugoslavije so kljub temu začela prihajati poročila o uporih in sabotažah, vendar so dajala tudi izjemno nejasno sliko. Britanci so se vsekakor prepričali, da sta se določena subverzivna dejavnost (tudi proti železnicam) in njen potencial ohranila (Bajc, 2002, 143–145). Kot vemo, je partizansko gibanje na Slovenskem poleti 1941 začelo s svojimi aktivnostmi in med temi so bile tudi sabotaže železnic, ki pa niso imele večjega obsega (podrobneje v razpravi Damijana Guština).

LETI 1942 IN 1943 – TRETJA FAZA ANGLO-AMERIŠKE STRATEGIJE

Novo fazo, kar se tiče zaveznikov,¹ beležimo spomladi 1942. Iz Londona je prišlo konec marca 1942 v Kairo navodilo, naj bi tajna služba SOE naredila vse, kar je v njeni moči, da bi prišlo do napada nemških komunikacij v Jugoslaviji. Britanci so namreč pričakovali nemško ofenzivo na Bližnjem vzhodu. Najvažnejša cilja sabotaž sta bili železniški progi Zidani Most–Zagreb in Beograd–Niš. Ker je tedaj bilo za SOE komuniciranje z upornišskimi gibanji (zlasti s četniki Draže Mihajlovića) otežkočeno, so na jugoslovansko območje nameravali poslati posebno misijo, za sabotaže pri Zidanem Mostu pa bi Kairo prosil Slovence ("*[...] and to arrange, if possible, with Slovenes, to attack more vital stretch between Zidani Most–Zagreb*"). (TNA HS, 1) Vodstvo SOE je ne nazadnje dalo Kairu vedeti, da so sabotaže na omenjenih železnicah tudi veliko pomembnejše od samega gverilskega bojevanja (TNA HS, 1) in to je tudi bila ena izmed stalnic v britanskem odnosu do odporništvu v Jugoslaviji, se pravi zanje so bile pomembnejše tiste vojaške operacije, ki bi bile v sozvočju s širšo zavezniško strategijo.

1 Omenjene faze niso v sozvočju s tistimi, o katerih piše Damijan Guštin, in sicer zato, ker posamezne faze anglo-ameriške vojaške strategije glede Evrope oziroma sredozemskega/jadranskega prostora niso vedno odgovarjale fazam partizanskega boja.

V luči globalnih zavezniških načrtov je nato porazu sil osi v severni Afriki konec 1942 in sovjetski protiofenzivi na začetku spomladi naslednjega leta sledil konkretnější naskok na evropsko trdnjavo. V tej skupni strategiji je postajalo območje Sredozemlja in s tem Balkana strateško še pomembnejše. Tudi po ozemlju Balkana so namreč tekle nemške železniške komunikacije in zavezniki so se trudili, da bi jih čim prej onеспособili (na primer TNA HW, 1, 237–240). Med ključnimi območji sta bili Slovenija in severovzhod Italije. Geostrateško stičišče med njima je bilo na Primorskem, tako da je bil tu interes zaveznikov in seveda SOE ter ameriške obveščevalne službe (Office of Strategic Services – OSS) še zlasti izrazit (NARA, 1).

Geopolitični pomen slovenskega ozemlja se je še povečal jeseni 1943, ko je prišlo do kapitulacije Italije (8. septembra 1943). Za Britance sta bila kot najpomembnejša cilja sabotaž na nemških komunikacijah že omenjeni progi oziroma železniške poti in mostovi, ki so vodile do oziroma od Zidanega Mostu in pa viadukt pri Borovnici. SOE je te potencialne točke večkrat omenjala kot strateške cilje svojih misij, in sicer zlasti za obdobje od pomladi leta 1943 do poletja 1944, ko je bilo pripravljenih največ načrtov za sabotaže, še zlasti proti Zidanemu Mostu (Bajc, 2006a). Tudi za Nemce so imele seveda železnice velik pomen, zato so jih pred sabotažami skrbno varovali. Zavezniške misije s terena so namreč poročale, da so strateške točke zelo skrbno varovane (na primer TNA WO, 23).

LETO 1944 – NAJPOMEMBNEJŠA FAZA

Nova faza je bila povezana s širšim vojaškim dogajanjem druge svetovne vojne, spomladi 1944, ko so Anglo-Američani načrtovali veliko izkrcanje na zahodni obali Evrope, v Normandiji (kar se je zgodilo 6. junija 1944). Tedaj je bilo tudi najbolj aktualno, da bi preusmerili pozornost Nemcev drugam po Evropi. Za obveščevalni službi Anglo-Američanov, ki sta imeli prvenstveno nalogo čim bolj subverzivno delovati proti silam osi, se pravi SOE in OSS, je bilo vprašanje subverzivnih posegov partizanov proti nemškim komunikacijam med drugim pomembno, ker so bile tako sile osi oškodovane pri prenosu svojih vojakov in najrazličnejšega materiala, ki bi služilo vojski in oskrbovanju nemške industrije.

V tem obdobju so slovenski partizani in nato partizani vsejugoslovanskega odporiškega gibanja izvedli proti nemškim komunikacijam dve veliki operaciji: "Bearskin" in "Ratweek". Za Anglo-Američane sta predstavljali zdaleč najpomembnejši doprinos partizanskega gibanja v Jugoslaviji v skupnem boju proti silam osi. Za avtorja tajne zgodovine SOE (Mackenzie, 2002, 445) sta bili na primer omenjeni pravzaprav edini večji operaciji na tleh Jugoslavije, ki sta bili tudi zelo uspešni.

Operacija "Bearskin" junija 1944

Podpolkovnik SOE Peter Moore, ki je leta 1944 usklajeval delo vseh anglo-ameriških vojaških misij v Sloveniji, se je v noči med 25. in 26. majem 1944 s padalom vrnil v Glavni štab Slovenije (GŠS). V bazi zavezniške vojaške misije v Bariju (ki je koordinirala vojaško zastopstvo pri Titu in njegovih partizanih) so mu zaupali nalogo, naj se z vodstvom slovenskih partizanov domeni, kako bi koordinirali napade na železnice v Sloveniji, ki bi nemški promet zaustavili vsaj za teden dni. Strateško bi se operacija, za katero so izbrali šifrirano ime "Bearskin" (medvedja koža), vezala na situacijo na tako imenovani drugi fronti. Na slovenskem ozemlju bi med drugim zaustavili nemške divizije, ki bi z Balkana dosegle Italijo. Tu je namreč feldmaršal Harold Alexander nameraval začeti svojo novo ofenzivo. V operacijo je Tito načelno privolil in Moore se je v Bariju domenil, da bi na različne lokacije v Sloveniji s padali poslali kar 38 ton eksploziva. Moore je tudi prejel najbolj ažurirane tehnične in obveščevalne podatke (TNA HS, 2, 49; TNA WO, 7, 1).

Načrt je predvideval (TNA WO, 7, 1–3) istočasne napade na železnice, in sicer z naslednjimi prioritetaми:

1. železnica Ljubljana–Zidani Most–Zagreb ter Zidani Most–Celje–Rogatec–Zaprešič; za to naj bi bili odgovorni partizani IV. cone;
2. železnica Ljubljana–Trst; odgovornost bi si delila IX. in VII. korpus;
3. železnica Celje–Maribor; odgovorni partizani IV. cone;
4. železnica Ljubljana–Jesenice; odgovorni partizani IX. korpusa.

Kljub temu, da GŠS, po mnenju zaveznikov, ni prejel potrdila s strani Tita (slednji je bil namreč pod hudim pritiskom nemškega napada na Drvar), se je vodstvo slovenskih partizanov odločilo, da z operacijo začne. Podpolkovniku Mooreu je zapalo, da je Tito v resnici v operacijo privolil (TNA HS, 2, 50).

Treba je tudi poudariti, da je sovražnik v tedanjem času poostrel nadzor nad železnicami; med temi, ki so imeli nalogo slednje zaščititi, so bili tudi domobranci, kar so Anglo-Američani v svojih dokumentih posebej poudarili (TNA HS, 2, 50).

V prvem junijskem tednu situacija ni bila idealna: VII. korpus je sicer prejel dovolj eksploziva, vendar je Titovo povelje velevalo, naj se ofenziva koncentrira le v Bosni. VII. korpus je vseeno začel akcije na območju Trebinje – Novo mesto in je bil tri noči oddaljen od železnice Ljubljana–Trst. IX. korpus se je moral bojevati proti sovražniku, ker je ta tedaj začel svojo ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju primorskih partizanov. Partizane v IV. coni pa je medtem najbolj pestilo pomanjkanje eksploziva, dokler ni Anglo-Američanom vendarle v noči med 8. in 9. junijem uspelo poslati nad Roglo 6 ton eksploziva (TNA HS, 2, 50–51).

Kljub omenjenim težavam je v noči med 7. in 8. junijem šlo povelje za konkreten začetek operacije "Bearskin" in uspehi so bili takoj na dlani: proga med Ljubljano in Trstom je bila takoj sabotirana, in sicer na odseku med Rakekom in Postojno. So-

vražniku je nekajkrat uspelo začasno urediti prevoze, dokler ni prišlo v noči med 12. in 13. junijem do uničenja Štampetovega mosta. Tu Anglo-Američani ocenjujejo, da se s tem slovenski partizani niso zadovoljili, saj so z akcijami nadaljevali. Privedle so do ponovnega iztirjenja nekaterih vlakov: partizani so torej napravili vse, kar je bilo v njihovi moči, da so prekinili kakršno koli prevažanje vlakov, tudi na lokalni ravni. Zelo pozitivne zavezniške ocene so bile tudi glede akcij proti progi med Ljubljano in Jesenicami. Pravijo, da so se partizani tudi tu izkazali: višek so dosegli, ko sta v noči med 17. in 18. junijem skočila v zrak dva pomembna mosta. Napadi na povezave med Ljubljano in Zagrebom ter med Celjem in Mariborom so se začeli nekoliko pozneje, kot je bilo načrtovano, vendar so bili tudi ti uspešni: nemški prevozi so bili tu zaustavljeni zlasti med 21. in 22. junijem in Nemcem je ponovna vzpostavitev normalne povezave uspela šele 20. julija (TNA HS, 2, 51–52; TNA WO, 7, 4–8).

Poleg večjih sabotaž so partizani izvedli tudi manjše² in med temi lahko omenimo subverzije na Goriškem, kjer so bili prevozi prekinjeni od 13. junija do 11. julija, obenem so bile pomembnejše sabotaže na liniji Gorica–Videm in Tržič–Cervignano (TNA HS, 2, 53). Major ameriške obveščevalne službe OSS Franklin Lindsay je medtem osebno prisostvoval uničenju treh ključnih povezav na Celjskem. Tudi statistika (TNA WO, 7, 8; TNA HS, 2, 52) je pokazala, da se je prevoz nemških vlakov v času med 7. in 20. junijem močno znižal. Zelo zgovoren prikaz napadov na ključne dele Južne železnice na Slovenskem v okviru operacije "Bearskin" je ne nazadnje zemljevid, ki se nahaja v interni zgodovinski rekonstrukciji delovanja SOE v Jugoslaviji (TNA HS, 2; Map Showing Railways Attacked During Op. Bearskin, Map Chapter 4, gl. sliko 1).³

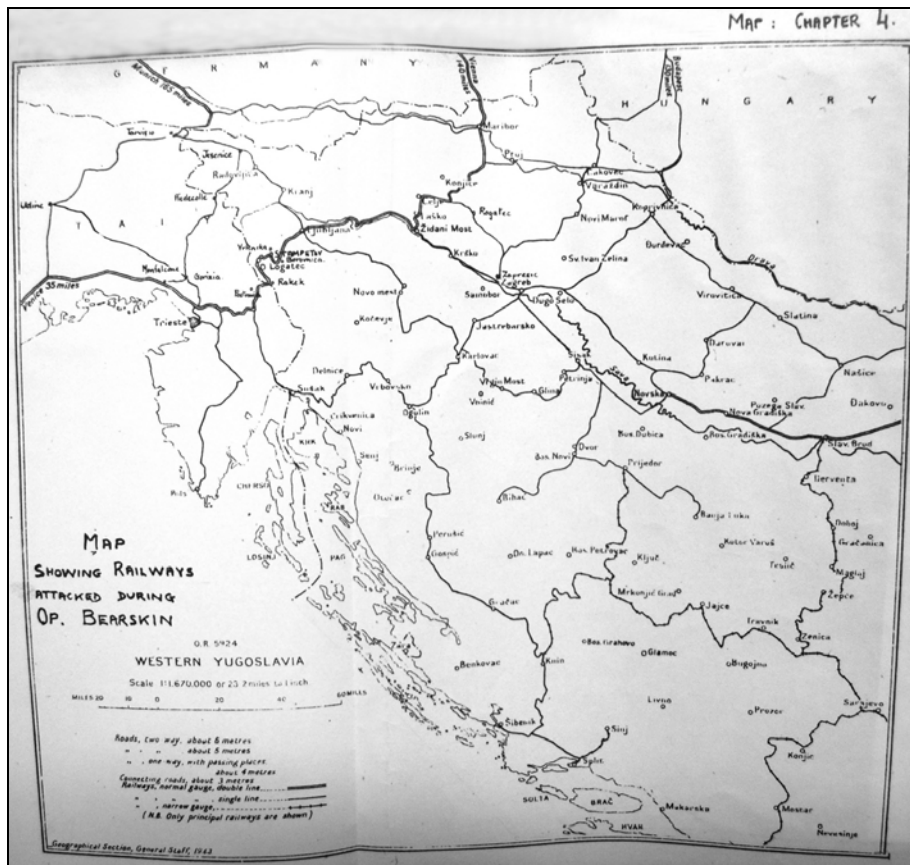
Po operaciji "Bearskin" so bila poročila tako imenovanih Britanskih oficirjev za zvezo (British Liaison Officer – BLO) polna pohval za slovenske partizane; čeprav so nekateri Britanci tedaj tudi prikazovali, da je v odporiškem gibanju vedno bolj občutiti komunistični vpliv, to pa tudi širše v Jugoslaviji. Peter Moore, ki je bil med vodilnimi načrtovalci operacije, je izkušnje, ki so jih Anglo-Američani pridobili s slovenskimi partizani, ocenjeval nadvse pozitivno. Obenem je v svojem poročilu 29. junija 1944 zapisal, da si je s tem Narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji pridobilo veliko kredita (TNA HS, 2, 53; prim. TNA WO, 24; TNA HS, 4, 3).

Kot najbolj briljantno akcijo so Anglo-Američani posebej izpostavili rušenje Štampetovega viadukta. Akcijo so celo dajali kot zgled za preostale akcije (TNA HS, 2, 53–58). O njej je polkovnik Moore posebej sestavil poročilo in uspešnost sabotiranja prikazal tudi grafično (TNA WO, 9). Tako dobre izkušnje, med drugim o

2 O številnih majhnih sabotažah, ki so jih zavezniški obveščevalci sproti beležili, je precej podatkov tudi v dnevniških poročilih, ki so shranjena v vojaških dnevnikih 37 Military Mission (TNA WO, 8).

3 Prim. z zemljevidom o osnovnih objektih in območij napadov enot NOV in POS na železniško omrežje Slovenije poleti 1944 (NOVJ na Slovenskem, 1976, 770).

prednostih, a tudi nekaterih slabostih partizanskega delovanja (TNA WO, 7, 9–11), so zaveznikom pomenile tudi najboljše jamstvo za uspeh še večje in pomembnejše operacije. Zavezniki so namreč za september 1944 načrtovali sabotaže nemških železnic na celotnem ozemlju Jugoslavije (TNA HS, 2, 58). Operacija je dobila ime "Ratweek" (podganji teden).

Sl. 1: Zemljevid železnic, napadenih v okviru operacije 'Bearskin' (TNA HS, 2; Map chapter 4).

Fig. 1: Map showing railways attacked during the 'Bearskin' operation (TNA HS, 2; Map chapter 4).

Operacija "Ratweek" septembra 1944

Operacija je bila torej logična posledica "Bearskina" (TNA HS, 2, 70). Za Anglo-Američane je to tudi pomenil maksimalni doprinos takšne vojaške formacije, kot je bila Titova partizanska vojska. Preprečila je marsikatero načrte Nemcev, da bi svoje čete oziroma divizije "disciplinirano" umikali iz Balkana ter da bi oskrbovali svojo vojsko v Italiji: Anglo-Američani so namreč tedaj pritiskali proti zadnji veliki nemški obrambni črti na Apeninskem polotoku: proti Gotski liniji (TNA HS, 2, 70, 73, 79, 80).

Načrtovanja so se začela na začetku avgusta 1944. Zavezniki so Titu operacijo takšne vrste prvič predlagali na srečanju z njim v Caserti (TNA WO, 13).⁴ Prebiranje raznih načrtov nam pokaže, da so Anglo-Američani res računali na operacijo velikih razsežnosti. Z vodstvom jugoslovanskih partizanov so se tudi do potankosti domenili, pripravljeni so bili načrti o uporabi letalstva, o Titovih navodilih ipd. (na primer TNA WO, 10; TNA WO, 11; TNA WO, 12; TNA WO, 13 in priloge – Appendix A, B, C). Do tedaj anglo-ameriške misije v posameznih pokrajinah Jugoslavije niso vedno pozitivno ocenjevale aktivnosti posameznih partizanskih enot in ponekod se tudi zavezniški oficirji za zvezo niso najbolj izkazali, na primer major Anthony Hunter v Črni gori (TNA HS, 2, 71).

Polkovnik Moore je bil ponovno med protagonisti načrtovanja. Na podlagi njegovih izkušenj z operacijo "Bearskin" so 8. avgusta zavezniki pripravili načrt, ki je predvideval (TNA HS, 2, 73–74, 76; TNA WO, 13; prim. TNA HS, 3, 134–135) sabotaže na:

1. železniške povezave ob Savi, in sicer od Ljubljane do Beograda;
2. prevoze po reki Drava;
3. železnice in druge prevoze južno od Beograda in dalje v smeri Grčije;
4. obmorske povezave in pristanišča od Trsta do Kotorja;
5. železnice in ceste od Save do Jadranskega morja, in sicer:
 - a) Ljubljana–Trst, in Zagreb–Karlovac–Ogulin–Senj;
 - b) Sušak–Bihač do obale v Dalmaciji;
 - c) Banja Luka–Jajce–Mostar do obale v Dalmaciji;
 - d) Brod–Sarajevo–Mostar do obale v Dalmaciji.

Tudi tokrat so prosili Tita za pomoč in 15. avgusta je Glavni štab zavezniških sil (Allied Force Head Quarters – AFHQ) sprejel načrt, ki je dobil ime "Ratweek" (TNA HS, 2, 74). Tito je dva dneva pozneje izdal povelje posameznim operativnim štabom Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (NOVJ) za napade na železniške komunikacije (TNA WO, 14; prim. Zbornik NOVJN, 1980, 561, 613; Lindsay, 1998, 166, 168; ZD Tito, 1988, 44–49) in na podlagi slednjega so po posameznih pokrajinah parti-

⁴ Začetke načrtovanja operacije s Titom in sam potek je opisal med drugim šef 37. vojaške misije pri GŠ NOVJ Fitzroy Maclean (Maclean, 1991, 470–497).

zanski štabi izdali povelja podrejenim enotam – tudi temu so zavezniki podrobno sledili.⁵

Operacija se je začela 1. septembra. Rezultati so bili nad vsemi pričakovanji (Freeman, 1997, 36). Uspešno izvedenih akcij po vsej Jugoslaviji, od Slovenije do Makedonije, je bilo res veliko,⁶ in sami Anglo-Američani v svojih rekonstrukcijah, ki so jih sestavili takoj po vojni, pravijo, da jih skoraj ni mogoče naštet: nekateri govorijo o več sto uspešnih akcijah (TNA HS, 2, 80). Ocene zaveznikov in njihovih obveščevalnih služb so bile nadvse pozitivne (na primer Biber, 1981, 325, 328; Hinsley et al., 1988, 296–297; Hinsley, 1994, 518–519).

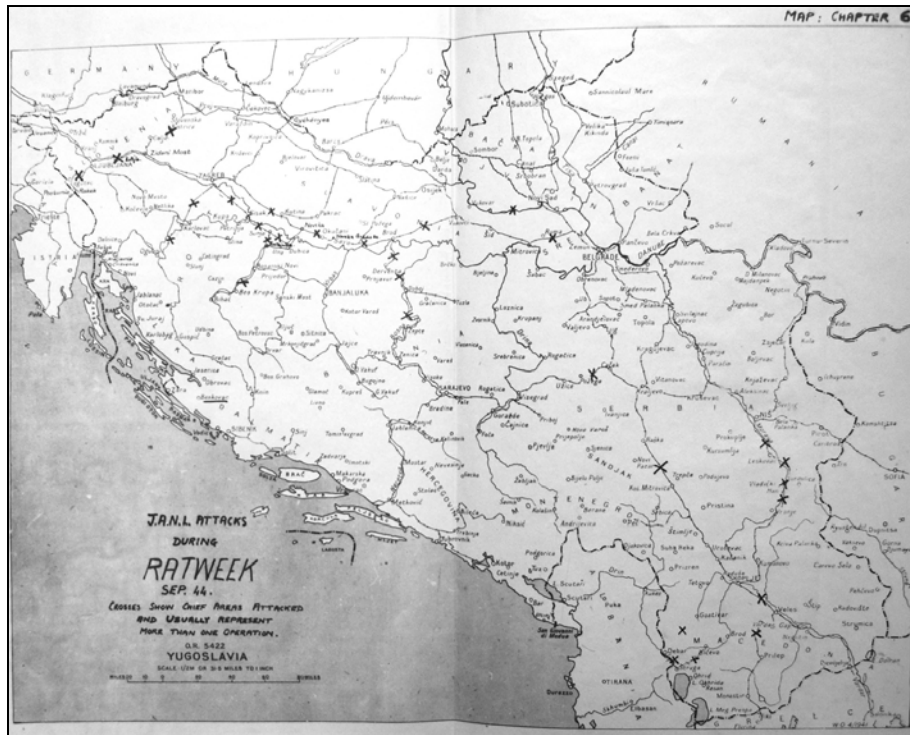
Na tem mestu naj omenimo le najvažnejše podatke glede Slovenije: konkretne akcije so se začele 2. septembra in se nadaljevale do 21. v mesecu; uspešne sabotaže so bile izvedene na progah in mostovih Ljubljana–Trst, Ljubljana–Zagreb, Celje–Maribor; na relaciji Ljubljana–Zagreb so se Nemci najdlje namučili, da bi ponovno usposobili progno (TNA HS, 2, 80–81).

Po nekaterih pokrajinah v Jugoslaviji so zavezniki sabotaže partizanov kombinirali z bombardiranjem; za sodelovanje med NOVJ in Balkan Air Force (BAF) so se s Titom zavezniki dogovorili že v času priprav na operacijo "Ratweek" v prvi polovici avgusta 1944 (prim. Biber, 1981, 272). Slednja je ne nazadnje predstavljala prvi pravi test dobrega sodelovanja v konkretnih bojih med NOVJ in BAF. To sicer večinoma ni veljalo za uničevanje komunikacij v Sloveniji, kjer so v bistvu celotno subverzivno delo opravili na terenu (TNA HS, 3, 10–12, 136–139; TNA HS, 2, 84 in zemljevid – slika 2: Jugoslavia "Rat Week", Map Chapter 6; prim. Freeman, 1997, 35, 36).

Nemška reakcija je bila na začetku počasna in manj učinkovita: očitno je prišlo do pravega presenečanja (TNA HS, 2, 84), čeprav so poročila OSS prikazovala (NARA, 2), da je na primer v Sloveniji Nemce najbolj skrbelo, da ohranijo glavne prevozne poti – zlasti železnice in zato so jih tudi skrbno varovali. Skoraj istočasno je tudi prišlo do porazov sil osi v Romuniji (31. avgusta) in nato v Bolgariji (5. septembra). Nemški vojaški stroj se je na območju Jugoslavije oziroma Balkana še kar močno zamajal in si pravzaprav ni več povsem opomogel; edino v Italiji je še trdoživo vztrajal na Gotski liniji, kjer je popustil šele 9. aprila 1945, ko so zavezniki začeli svojo zadnjo veliko ofenzivo na Apeninskem polotoku; slednja se je zaključila na začetku maja.

5 Britanski major Parish je na primer po vrnitvi (24./25. 8. 1944) iz hrvaškega GŠ nadrejenim posredoval povelja VI. Korpusa o sabotažah proti sovražnikovim komunikacijam (TNA WO, 15).

6 Veliko podatkov je možno dobiti tudi v sprotnih, dnevnih in tedenskih poročilih, ki so jih pošiljale zavezniške misije s terena (TNA WO, 16; TNA WO, 17; TNA WO, 18). Glej tudi zemljevid o napadih NOVJ po vsej Jugoslaviji (TNA HS, 2; JANL Attacks during Ratweek Sep. 44, Map Chapter 6).

*Sl. 2: Zemljevid napadov v okviru operacije 'Ratweek'
(TNA HS, 2; Map Chapter 6).*

*Fig. 2: Map showing attacks during the 'Ratweek' operation
(TNA HS, 2; Map Chapter 6).*

V Jugoslaviji so se sabotaže nadaljevale, tako tudi na Slovenskem, od koder so zavezniški oficirji sproti poročali, da prihaja do ponovnih (večjih in manjših) uspešnih napadov na komunikacije (na primer TNA WO, 19; TNA WO, 20; TNA WO, 21). Sicer so partizani proti koncu vojne, da bi svoj potencial ohranili, akcije opravljali z manjšo intenziviteto oziroma ponekod so jih skoraj prekinili. Moore je na primer februarja 1945 poročal, da so slovenski partizani po odlično opravljenih sabotažah poleti 1944 v nadaljnji fazi opustili večje akcije proti sovražnikovim komunikacijam. Zanje boj proti Nemcem ni bil več tako zanimiv, saj so svoj potencial želeli ohraniti, da bi na koncu vojne zasedli Ljubljano in tam uničili protipartizanske formacije ter zasedli ozemlje na severozahodu (Juljsko krajino) in na Koroškem (TNA WO, 22), a to je že druga zgodba.⁷

⁷ Pozimi 1944–1945 so se partizanski napadi na sovražnike v Juljski krajini ponekod zmanjšali, to pa

Ne smemo seveda pozabiti, da je bila operacija "Ratweek" tudi priložnost za Titove partizane (zlasti v Srbiji), da jim je v veliki zmedi, ki je ob operaciji nastala, uspelo zadati pomembne udarce nasprotnikom (na primer TNA HS, 2, 87). Nekateri (Williams, 2003, 231) ocenjujejo, da je vzporedno z operacijo Tito izrabil priložnost, da je dosegel pomembne uspehe v državljanski vojni proti internim sovražnikom (četnikom).

ZAKLJUČEK

Najpomembnejše sabotaže so slovenski (in jugoslovanski) partizani torej opravili junija in septembra 1944. Operacije, kot sta "Bearskin" in "Ratweek", so s strani partizanov seveda zahtevale velike organizacijske sposobnosti. Anglo-Američani so se jih očitno dobro zavedali in v svojih poročilih ter rekonstrukcijah poudarjali pomen partizanskega boja. Da je Tito vzporedno z operacijo izrabil priložnost v internem boju, je seveda ena izmed interpretacij medvojnega dogajanja, po svoje lahko tudi povsem legitimna. Pri takšnih in podobnih interpretacijah, ki smo jih vajeni tudi v Sloveniji, pa se dogaja, da se doprinos Narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in na splošno NOVJ k skupni zavezniški zmagi nad silami osi, zlasti v obeh omenjenih operacijah, podcenjuje, če ne celo pozablja. Anglo-Američani so se zavedali, da NOVJ želi dobiti oblast in uvesti revolucijo – jasno jim je bilo, da so vodilni partizanskega gibanja komunisti. V času vojne paje bil za anglo-ameriško vojno taktiko in strategijo doprinos partizanov k skupnemu boju proti silam osi – zlasti s sabotažami in subverzivnim delovanjem proti nemškimi železniškim komunikacijam (ne glede na politična ozadja) – najvažnejši.

je bolj ali manj veljalo za vsa odporniška gibanja. Med razloge za manjšo aktivnost lahko uvrstimo željo po ohranitvi vojaškega potenciala, da bi ga uporabili za končno obrambo mej (s strani proitalijanskih partizanov) oziroma osvojitve mej (s strani slovenskih partizanov). Poleg ohranitve vojaškega potenciala za končni boj za meje pa so bili tudi nekateri objektivni razlogi za zmanjšanje ofenzivnosti, in sicer neugodne vremenske razmere, preskromne dobave pomoči ter protipartizanske ofenzive Nemcev in kolaboracionističnih formacij (Bajc, 2006b, 288–289).

ANGLO-AMERICANS AND SLOVENE PARTISAN SABOTAGE
OF THE SOUTH RAILWAY LINE

Gorazd BAJC

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1

e-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si

SUMMARY

The military aspect of the partisan movement in Slovenia has been discussed in a number of papers, while work investigating the view of western allies towards this struggle and its effects is scarce. Today new material is available in the National Archives in London including partial and complete reconstructions by allied officers and logs from military missions. Two intelligence services – the British Special Operations Executive (SOE) and the American Office of Strategic Services (OSS) – were particularly interested in sabotaging the railway junction at Zidani Most and the nearby viaduct, the railway lines in Primorska, which represented a link between the Balkans and Italy, and other major communication routes across Yugoslavia. The subversive partisan interventions against German communication routes were important for the Anglo-Americans; among other reasons, because they handicapped the capacity of Axis powers to transfer their soldiers and various military and German industrial supplies. The sabotage played a considerable role in the spring of 1944, when the Anglo-American troops were preparing for the landing at Normandy. At that time it was important to divert the attention of the German army to other parts of Europe. In this regard, in Slovenia and in Yugoslavia, the operations "Bearskin" (June 1944) and "Ratweek" (September 1944) were the most important. They represented the maximal contribution of a military formation like Tito's partisan army to the common struggle against the Axis powers.

Key words: sabotage, Bearskin, Ratweek, SOE, OSS, NOVJ, Yugoslavia, Slovenia

VIRI IN LITERATURA

NARA, 1 – National Archives and Records Administration (NARA), Washington, D.C. – Zbirka reprodukcij iz Nacionalnega arhiva v Washingtonu D. C., deponirana v Sloveniji: Pokrajinski Arhiv Koper, Koper (SI PAK KP) 834, Gradivo Office of Strategic Services: Record Group (RG) 226 (SI PAK KP 834.2), Entry

- (E) 125, Box (B) 57, Folder (F) 688, Rodrigo-Head Quarter 2677th Regiment OSS (Provisonal) APO 534 US Army za Company D: Military Situation in Slovenia–Croatia, začetek 1944.
- NARA, 2** – NARA, RG 226, E 154, B 22, F 301, 2267th Regiment OSS (GB-1197): Military Situation in Slovenia, 22. 8. 1944.
- TNA AIR, 1** – The National Archives, Kew, London (TNA), fond Air Ministry, the Royal Air Force (AIR), serija Air Ministry and Ministry of Defence: Royal Air Force Overseas Commands: Reports and Correspondence (AIR 23), fascikel 8154, Operation Bearskin, reports, 1944.
- TNA AIR, 2** – TNA AIR 23/7806, Operation Ratweek, 1944.
- TNA HS, 1** – TNA, fond Special Operations Executive (HS), peta serija – Balkans (HS 5), fasc. 904, brzojavka za Kairo (SOE/664, No. 4709), 31. 3. 1942.
- TNA HS, 2** – TNA HS, War Diaries/Histories (HS 7), fasc. 201, History and Development of SOE Activities in Yugoslavia, Part IV (January 1944 to June 1945).
- TNA HS, 3** – TNA HS 7/12, History of the Balkan Air Force, 1945.
- TNA HS, 4** – TNA HS, osma serija – Headquarters: Records (HS 8), fasc. 201, SOE Council, 7. 7. 1944.
- TNA HW, 1** – TNA, fond Government Code and Cypher School, serija World War II Official Histories (HW 11), fasc. 3, G.C. & C.S. Air and Military History, Vol. III: The Balkans, 1940–1943.
- TNA WO, 1** – TNA, fond War Office (WO), serija British Military Missions in Liaison with Allied Forces; Military Headquarters Papers, Second World War (WO 202), fasc. 170, Special operations: Bearskin, attack on Yugoslav railways, 1944 May–July.
- TNA WO, 2** – TNA WO 202/172, Special operations: Bearskin, 1944 April–August.
- TNA WO, 3** – TNA WO, serija Allied Forces, Mediterranean Theatre: Military Headquarters Papers, Second World War (WO 204), fasc. 7314, Operation Bearskin: report, 1944 August.
- TNA WO, 4** – TNA WO 202/171, Operation Ratweek (Partisan activities under Marshal Tito): planning, 1944 August.
- TNA WO, 5** – TNA WO 202/224, Operation Ratweek: Slovenia results, 1944 September.
- TNA WO, 6** – TNA WO 204/8499, Operation Ratweek: planning papers, operation instructions and summary of damage caused to the enemy, 1944 August, September.
- TNA WO, 7** – TNA WO, serija War Diaries (WO 178), fasc. 31, Report by Moore on 29 Jun 44 on Cordinated Attacks on Railways Undertaken by the JANL at the Request on the SAC in C MED between 8 June and 23 June 1944.
- TNA WO, 8** – TNA WO 178/31, BMM to JANL, Intelligence Summary in Daily Summary – dnevna, tedenska in sprotna poročila za avgust 1944.

- TNA WO, 9** – TNA WO 178/31, Report by Moore on the Operation Against Stampetov Viaduct on RLY Ljubljana–Trieste on 12 June 1944.
- TNA WO, 10** – TNA WO 178/31, Possible Trend of Events in Yugoslavia up to the End of 1944 to Assist Q Planning, nedatirano (najverjetneje avgusta 1944).
- TNA WO, 11** – TNA WO 178/31, Headquarters Balkan Air Force, Joint Planning Staff: General Appreciation of Operation "Ratweek" (BJPS(44)8 (FINAL)), 8. 8. 1944.
- TNA WO, 12** – TNA WO 178/31, Rear HQ BMM to JANL, HQ BAF (BMM/G/217): Operation Ratweek, 18. 8. 1944.
- TNA WO, 13** – TNA WO 178/31, Rear HQ BMM to NOV i POJ (JANL) (BMM/G/217): Coordination of Operations against Enemy Communications in Yugoslavia, 11. 8. 1944; Appendix A: Roads and Railways on which the Yugoslav Army on national Liberation are requested to try and stop all traffic between 1st Sept and 7th Sept 44; Appendix B: Air Programme for Operation Ratweek; Appendix C: Proposed Means of Communicating Marshal Tito's Instructions to Corps Commanders.
- TNA WO, 14** – TNA WO 178/31, Rear HQ BMM to JANL HQ BAF CMF (BMM/G/217), 19. 8. 1944, Appendix A: Tito's Orders to his Formation; Appendix B: Translation, Supreme HQ of the National-Liberation Army and Partisan Detachments of Yugoslavia, 17th August 1944.
- TNA WO, 15** – TNA WO 178/31, Street, Lt. Col GS for Brig Comd BMM to Janl-Rear HQ BMM to JANL HQ BAF CMF (BMM/G/217): Ratweek – JANL Plans, 27. 8. 1944.
- TNA WO, 16** – TNA WO 178/31, BMM to JANL, Intelligence Summary in Daily Summary – dnevna, tedenska in sprotna poročila za september 1944.
- TNA WO, 17** – TNA WO 178/31, Rear HQ BMM to JANL HQ BAF CMF (BMM/G/217): Ratweek Sitrep (Situation Report), 1., 4., 6., 9. (dvakrat) in 11. 9. 1944.
- TNA WO, 18** – TNA WO 178/31, Rear HQ BMM to JANL HQ BAF CMF (BMM/G/217): Summary of Attacks on Enemy Communications, 12., 15., 16., 20., 21., 23., 27., 29. in 30. 9. 1944.
- TNA WO, 19** – TNA WO 178/32, Rear HQ 'M' Military Mission CMF: Intelligence Summary in Daily Summary – sprotna poročila za oktober 1944.
- TNA WO, 20** – TNA WO 178/33, HQ 37 Military Mission: Intelligence Summary in sprotna poročila za november in december 1944.
- TNA WO, 21** – TNA WO 178/34, HQ 37 Military Mission: Intelligence Summary in sprotna poročila za obdobje januar – marec 1945.
- TNA WO, 22** – TNA WO 178/34, Report by Lt Col Peter Moore, DSO, MC, RE on Slovenia, 14. 2. 1945.

- TNA WO, 23** – TNA, WO, serije Middle East Forces; Military Headquarters Papers, Second World War (WO 201), fasc. 2862, Political Intelligence M. E. (Middle East), Adriatic (YO.1584): Yugoslavia – Military, Extent of German and partisan Control of Slovenia, 24. 2. 1944.
- TNA WO, 24** – TNA WO 202/520, Moore: Report on Liaison with JANL in Slovenia, 2. 8. 1944.
- Bajc, G. (2002):** Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji. Koper, Založba Annales.
- Bajc, G. (2006a):** Načrti Special Operations Executive za sabotaže proti nemškim železniškim komunikacijam na Slovenskem od pomladi 1943 do poletja 1944. Prispevki za novejšo zgodovino, XLVI, 1. Ljubljana, 341–349.
- Bajc, G. (2006b):** Operacija Julijska krajina. Severovzhodna meja Italije in zavezniške obveščevalne službe (1943–1945). Koper, Založba Annales.
- Biber, D. (1981):** Tito–Churchill, Strogo tajno. Zagreb, Globus.
- Ferenc, T. (1977):** Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940. Ljubljana, Borec.
- Freeman, (Major) P. J. (1997):** The Cinderella Front: Allied Special Air Operations in Yugoslavia During World War II, A Research Paper Presented To The Research Department Air Command and Staff College, March 1997. www.maxwell.af.mil/au/awc/awcgate/acsc/97-0150a.pdf.
- Hinsley, F. H. et al. (1988):** British Intelligence in the Second World War, Its Influence on Strategy and Operations. Vol. III. Part II. New York, Cambridge University Press.
- Hinsley, F. H. (1994²):** British Intelligence in the Second World War (Abridged Edition). London, Her Majesty's Stationery Office.
- Lindsay, F. (1998):** Ognji v noči. Z OSS in Titovimi partizani v medvojni Jugoslaviji. Ljubljana, Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije – Zveza društev vojnih invalidov Slovenije – Društvo Partizanska knjiga.
- Mackenzie, W. J. M. (2002³):** The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940–1945. London, St Ermin's Press.
- Maclean, F. (1991²):** Eastern Approaches. London, Pimlico.
- NOVJ na Slovenskem (1976):** Klanjšček, Z. et al. (ur.): Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana, Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade – Inštitut za zgodovino delavskega gibanja,.
- Williams, H. (2003):** Parachutes, Patriots and Partisans, The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941–1945. London, Hurst & Company.

Zbornik NOVJN (1980): Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del 6. Knj. 15, Borbe v Sloveniji 1944. Ljubljana, Partizanska knjiga.

ZD Tito (1988): Josip Broz Tito: Zbrana dela. Knj. 22. 1. avgust – 31. avgust 1944. Ljubljana, Komunist – Borec.